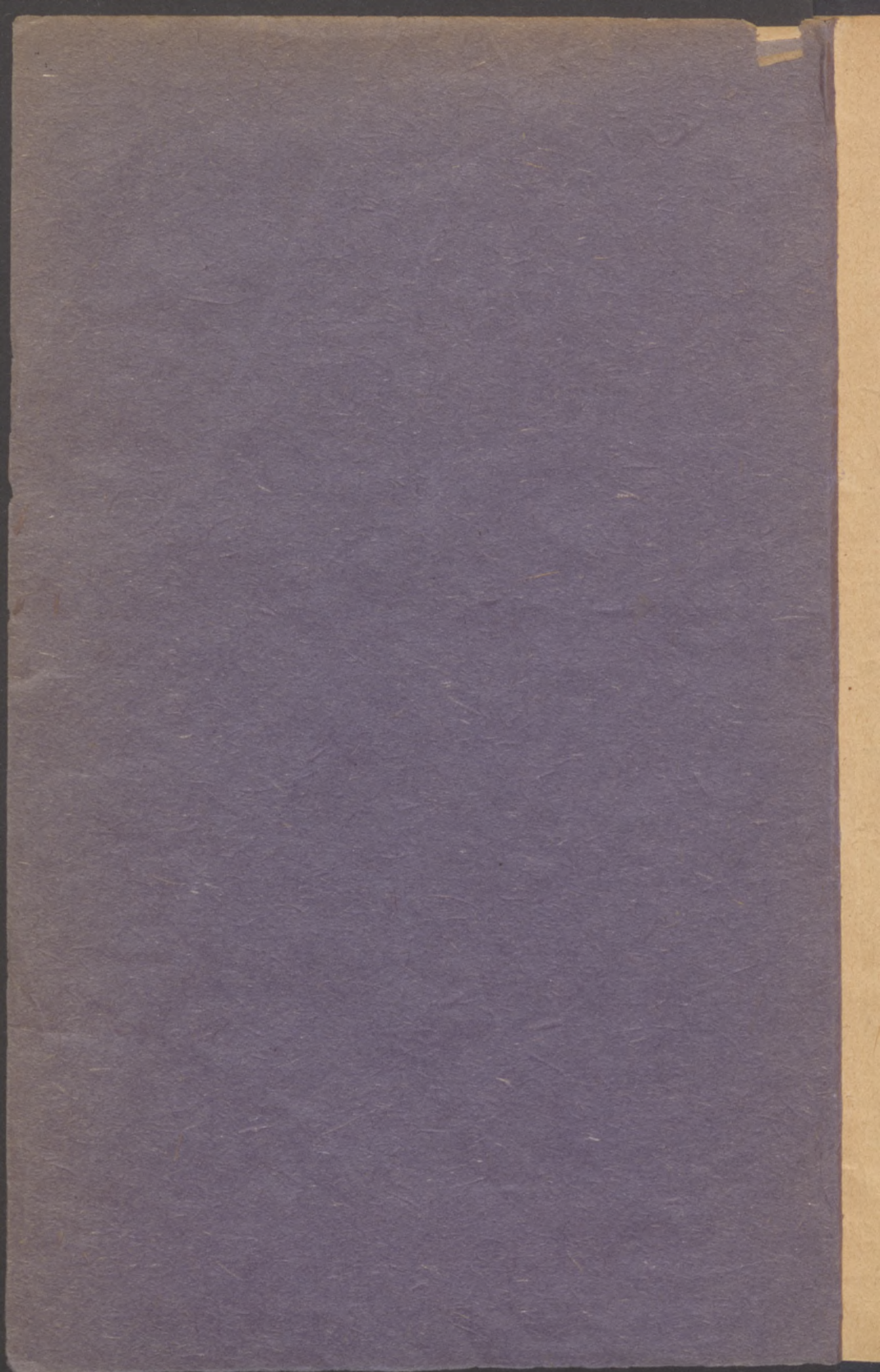

Biblioteka
U. M. K.
Toruń

258879

丁七

Alerty Bachulski. Archiwum belgijskie.
Archeion. R. 1938, t. III, str. 46-70.
Warszawa.

Bibliologia

ARCHIWA BELGIJSKIE.

W S T Ę P.

Dzięki subwencji, udzielonej przez M. W. R. i O. P., oraz dzięki płatnemu urlopowi, otrzymanemu przy poparciu Wydziału Archiwów Państwowych w osobie b. Nacz. Dyrektora Archiwów Państwowych P. Prof. J. Paczkowskiego, miałem możność wyjazdu na studia do Belgji na okres czasu dwumiesięczny (od 24/IV do 24/VI 1926 r.). Inicjatorem mego wyjazdu był P. Prof. M. Handelsman, który również i w czasie mego pobytu zagranicą nie szczędził mi rad swoich i życzliwego poparcia.

Będąc w Belgji, zwiedziłem w samej Brukseli Archiwum Główne Królestwa, Archiwum Wielkiej Wojny, Archiwum Wojskowe, Archiwum Miejskie, na prowincji zaś Archiwum Państwowe w Antwerpii i także w Liège. Przy zwiedzaniu ich miałem na względzie przedewszystkiem stronę techniczną: organizację, lokal, sposoby konserwacji zbiorów, z myślą, jakie z tych rzeczy dadzą się zastosować u nas, którzy choć wartością swych zbiorów, zwłaszcza dla historii lokalnej, nie ustępujemy zachodnim sprzymierzeńcom, jednak pod względem technicznym częstokroć pozostajemy za nimi w tyle.

W referacie niniejszym pragnę podzielić się zarówno swemi spostrzeżeniami jak i wiadomościami opartymi na zdobytej literaturze. Uważam sobie za miły obowiązek złożyć na tem miejscu wyrazy serdecznego podziękowania Archiwista Generalnemu Królestwa p. Józefowi Cuvelier, który nietylko uprzejmy, lecz zawsze uczynny, nie szczędził mi nigdy swoich cennych wiadomości, oraz kierował uwagę na rzeczy, jakie mogło pominąć

oko cudzoziemca; składam także podziękowanie wice-dyrektorowi archiwum m. Brukseli p. prof. Pergameni, pp. konserwatorom archiwum w Antwerpji A. Gielens i w Liège—E. Fairon.

W związku z tem ograniczam się do zobrazowania: 1° archiwów państwowych belgijskich, licząc się z potrzebami naszych archiwów państwowych; 2° archiwum miejskiego w Brukseli ze względu na jego charakter historyczno-administracyjny; 3° archiwum Wielkiej Wojny, dysponujemy bowiem poważnym zbiorem z tego czasu.

ARCHIWA PAŃSTWOWE.

1. Ustawodawstwo archiwalne.

Archiwa belgijskie można podzielić na cztery zasadnicze grupy:

1) państwowe w stolicy każdej prowincji (Archives de l'État) z Archiwum Głównem Królestwa (Archives Generales du Royaume) w Brukseli na czele, 2) miejskie, 3) kościelne, szpitalne, prywatne, oraz 4) specjalne: Archiwum W. Wojny (Archives de la Guerre), Archiwum Wojskowe, A-um Min. S. Zagr. i A-um prowincj. w Antwerpji.

Archiwa państwowe, podobnie jak we Francji, powstają w czasie W. Rewolucji. Prawo z 7 messidora r. II (25/VI—1794) dotyczące organizacji archiwów publicznych oraz z 5 brumaira r. V (25/X 1796) nakazujące zebranie w stolicach departamentów wszelkich akt i dokumentów, należących do Republiki, dają początek ustawodawstwu archiwalnemu w Belgji.

Okres autonomji do r. 1831 nie przynosi nic nowego w tej dziedzinie. Z powstaniem niepodległego państwa zaczyna się samodzielny i bogaty żywot archiwów belgijskich. Tym, który je ożywia jest niestrudzony, bo przeszło w ciągu lat 50 pracujący jako archiwista, historyk Gachard L. (+24/III 1885). Do r. 1870 trwa kształtowanie się archiwów państwowych przeważnie drogą dekretów, nakazujących składanie w odnośnych archiwach państwowych materiałów o znaczeniu już historycznym, a będących w posiadaniu urzędów bądź administracyjnych, bądź sądowych.

Dnia 27/II 1878 ukazują się dekrety organiczne jeden dla Arch. Główn. Królestwa w Brukseli, drugi—dla archiwów państwowych

na prowincji. Dnia 28.II tegoż r. wydał Minister Spr. Wewnętrznych i Ośw. Publ., na podstawie powyższych dekretów, regulaminy porządku wewnętrznego. Dekrety organiczne ulegają w czasie późniejszym różnym zmianom ze względu na personel i jego uposażenie (ostatnio dnia 3.IV.1926 r.), w części istotnej niemal są bez zmiany.

Dla uzupełnienia ustawodawstwa archiwalnego należy podać dekrety—z dnia 17/VII - 1834 o publikowaniu inwentarzy archiwalnych, dnia 14/VI - 1895, uzupełniony dekretemi z dnia 18/VIII - 1903 i 27/XII - 1919 o egzaminach archiwalnych, oraz dekret Ministr. z dnia 10/VII 1896 i 1/VIII - 1921 dotyczące regulaminu dla sekcji sfragistycznej.

Treść powyższych dekretów omówię przy poszczególnych kwestjach, na jakie podzieliłem niniejszy referat.

2. Zawartość archiwów.

Archiwa państwowe są przedewszystkiem arch. historycznymi dla zachowania zasobów (fonds) archiwalnych władz, zniesionych przez W. Rewolucję, a działających przedtem na terytorjum tej prowincji, w której stolicy znajduje się dzisiejsze archiwum państwowe. Kwestja szachownicy archiwalnej tu nie istnieje, bo 1° podział administracyjny współczesny wyrósł na gruncie historycznym, mając za podstawę czy to księstwo, czy hrabstwo, 2° same władze czy urzędy zwłaszcza lokalne małym ulegały przekształceniom, 3° archiwiści belgijscy mają wdrożone poczucie ładu i konsekwencji w pracach konserwatorskich i inwentaryzacyjnych. Natrafiwszy przy porządkowaniu na dokument czy grupę należących do zasobu, przechowywanego w innym archiwum, przesyłają niezwłocznie tamże.

Archiwum Główne Król. zawiera zasoby archiwalne Brabancji oraz władz i urzędów, których działalność rozciągała się na całe państwo. Zasoby archiwalne podzielone są na cztery sekcje; podział ten wprowadzony jest raczej ze względów technicznych, organizacyjnych, nie zaś organicznych.

I sekcja zawiera zasoby archiwalne dotyczące przeważnie całej Belgji, Stanów Brabanckich, oraz archiwa kościelne Brab., które liczą przeszło 10 tysięcy pozycji inwentarzowych na przestrzeni wieków od XI do XVIII. II sekcja—ma poważny zasób

tak zw. Izby Obrachunkowej jakbyśmy przetłumaczyli nowocześnie *Chambre des Comptes*. Instytucja ta miała na celu nie tylko kontrolowanie rachunków, lecz także zarząd zwierzchni nad domenami, a odpowiadała naszemu Urzędowi Podskarbińskiemu. W związku z tem znajdują się w niej regesty przywilejów, nadawanych miastom i gminom, patenty nobilitacyjne, a nawet akta o charakterze polityczno-międzynarodowym.

W II sekcji znajdują się dokumenty brabanckie, luksemburskie, oraz Flandrii, Hainaut i Namur. Na III sekcję składają się tylko archiwa lokalne, brabanckie.

Sekcja IV zawiera akta nowoczesne. Tu złożone są zasoby archiwalne Min. Spr. Wewn. od roku 1831—1894, Rady Administracyjnej Belgji, archiwa belgijskie z okresu rządów francuskich 1792—1814 i inne drobne zasoby. Sekretarjat tworzy w organizacji Arch. Główn. Król. V sekcję; tu skupia się korespondencja z osobami prywatnymi, władzami i z archiwami państwowymi na prowincji.

Archiwa państwowe w stolicach pozostałych prowincyj w liczbie 8 dzielą się na dwie klasy, w związku z etatami personalnymi i uposażeniem ich funkcjonariuszy. Do I klasy należą archiwa w Antwerpii, Bruges, Gandawie, Hasselt, Liège, Mons, Namur, do drugiej—w Arlon. Podobnie jak i Archiwum Główne Królestwa zawierają one przeważnie materiały z okresu poprzedzającego rządu francuskie W. Rewolucji. Składają się na nie przede wszystkim archiwa kościelne, oraz władz feodalnych, działających w danej prowincji, względnie władz komunalnych, o ile władze komunalne nie posiadają odpowiedniego lokalu na przechowywanie akt o charakterze historycznym.

3. Organizacja służby archiwalnej.

Organizację archiwów, skład personalny, charakter prawnopństwowy urzędów archiwalnych określają dekrety organiczne z dnia 10/XII 1921 r.

Na czele służby archiwalnej stoi archiwista generalny Arch. Głównego w Brukselli, podlega on bezpośrednio Ministrowi Nauki i Sztuki. W wypadku nieobecności, choroby, lub innej przeszkody zastępuje go jeden z konserwatorów, z tytułem zastępcy arch. gen. Na początku roku archiwista gen.

składa Ministrowi raport o pracach wykonanych w archiwum, o jego stanie, dołącza wykaz dokumentów otrzymanych, względnie wydanych z archiwum, oraz streszczenie z raportów otrzymanych od konserwatorów prowincjonalnych.

Z kolei co do stanowisk idą w Arch. Głównem konserwatorowie w liczbie pięciu. Jest ich tyle, ile sekcji obejmuje archiwum.

Po nich idą w hierarchji archiwalnej konserwatorowie młodsi (adjoint), archiwiści-paleografowie I kl. i II, archiwiści—młodsi; liczbę tych urzędników ustala dekr. król. na jedenastu. Prócz nich są: urzędnik rachunkowy, urz.-kancelaryjny, stróż, restaurator archiwaljów i jego pomocnik, woźni, oraz goniec.

W archiwach państwowych na prowincji personel składa się z konserwatora, w razie potrzeby z zastępcy i jednego lub więcej archiwistów. Konserwatorowie są podporządkowani archiwiscie gen., z którym korespondują regularnie. Corocznie w styczniu składają mu raport: o wykonanych pracach, o stanie depôt, dołączając wykaz nabytków względnie ubytków archiwalnych. Urzędnicy i funkcjonariusze archiwum nie mogą zajmować jednocześnie żadnego innego urzędu opłacanego przez państwo lub samorządy, bez zezwolenia Ministra, zabrania się im również, brać udział w dyrekcji lub zarządzie zakładów przemysłowych bądź to osobiście, bądź pod imieniem żony. Urzędnicy i funkcjonariusze arch. nie mogą publikować ani dokumentów przechowywanych w archiwum, ani jakichkolwiek prac opartych na nich bez zezwolenia archiwisty gener., który o tem komunikuje Ministrowi.

Urzędnikiem archiwalnym może być mianowany ten, kto 1° zdał przepisany egzamin archiwalny, 2° kto odbył praktykę przynajmniej roczną w archiwum, zdał specjalny egzamin z archiwistyki w ścisłem tego słowa znaczeniu, oraz okazał się przydatny w służbie archiwalnej.

Egzamin archiwalny zaprowadzony dekretem król. z dnia 14/VI 1895 r. uzupełniony wzgl. zmodyfikowany dekretemi z dnia 18/VIII—1903, 27/XII—1919, składa się z dwóch części — teoretycznej i praktycznej. Część teoretyczna obejmuje hist. polityczną wieków śr. i nowoż., h. polityczną Belgji; historję ustroju w. śr. i nowożytnych.

Część praktyczna — paleografję i dyplomatykę, z wiadomościami z chronologii, sfragistyki i heraldyki, łacinę średnio-wieczną, język staro-francuski i staro-flamandzki. Od zdawania części teoretycznej są zwolnieni posiadacze dyplomów dr. fil. (sekcja historyczna).

Jak z powyższego widać studia wyższe nie są wymagane od kandydatów do służby archiwalnej, jednak przeważnie przystępują do nich ci, którzy te studia ukończyli. Poza tem urzędnicy z akademickiem wykształceniem zasadniczo awansują szybciej.

4. Regulaminy porządku wewnętrznego.

Podobnie jak dwa były dekrety organiczne z dnia 27/II 1878: jeden dotyczący Archiwum Głównego Królestwa, drugi archiwów państwowych w prowincjach, tak dwa są regulaminy porządku wewnętrznego, wydane na ich podstawie dnia 28/II 1878 w drodze rozporządzenia Ministra Spr. Wewn., do którego kompetencji należał wówczas nadzór nad służbą archiwalną. O ile same dekrety org. uległy różnym modyfikacjom, to regulaminy od chwili wydania aż do dzisiaj obowiązują niemal bez zmiany, co świadczy o ich wartości. Wytrzymały bowiem największą z prób, bo — próbę czasu.

Regulaminy składają się z trzech części:

I. Służba wewnętrzna.

II. Obsługiwanie publiczności (service du public).

III. Przepisy ogólne.

Część I regulaminów obejmuje rozdziały:

I. O prawach i obowiązkach urzędników i funkcjonariuszy (roz. ten w regulaminie dla archiwów prowincjonalnych ma tytuł — o obowiązkach konserwatorów);

II. O utrzymaniu porządku (mesures d'ordre) — stemplowanie akt wydanych, inwentarz nabytków i strat, oraz ruchomości.

Część II w roz. I określa sposoby korzystania przez osoby obce na miejscu w archiwach.

w roz. II są przepisy o udzielaniu akt nazewnątrz.

„ „ III o odpisach.

w roz. IV o bibliotece, przepisy te są ujęte w 61 paragrafów. Regulamin dla archiwów państwowych w prowincjach obejmuje 36 paragrafów.

a) Prawa i obowiązki urzędników i funkcjonarjuszy Archiwum Głównego Królestwa.

Archiwista generalny zarządza i kieruje wszystkimi działami służby, ma nadzór nad personelem i pieczę nad archiwum. Koresponduje bezpośrednio z władzami i osobami prywatnymi (§ 1). Konserwatorowie (dawniej szefowie sekcji) porządkują i inwentaryzują, według wskazówek archiwisty generalnego, zbiory im powierzone, robią kwerendy dla władz i osób. Jeden z konserwatorów ma nadzór nad biblioteką (§ 3). Pozostały personel Archiwum pomaga im w tej pracy niezależnie od wykonywania poleceń archiwisty gen. Jeden z archiwistów pełni codzienną służbę w pracowni publicznej (§ 4). Archiwum (biura) jest otwarte w dni powszednie od godz. 9 do 16 (§ 5). Urzędnicy i funkcjonarjusze są obowiązani być w ciągu tego czasu na urzędzie¹⁾. O godz. 9 i 16 podpisują listę obecności (§ 6). Urlopu do 8 dni udziela archiwista gen, dłuższego — minister (§ 8). W czasie godzin urzędowania nie wolno oddawać się żadnej innej pracy poza powierzoną (§ 9). Urzędnicy i funkcjonarjusze nie mogą wносить poza archiwum żadnych dokumentów pod jakimkolwiek pozorem (§ 10). Konserwatorowie czuwają nad wykonaniem przez personel swej sekcji powyższych przepisów. O wszelkiem przekroczeniu ich komunikują archiwście gen. (§ 11)²⁾. Urzędnicy i funkcjonarjusze prowadzą dziennik swych czynności, który przedstawiają archiwście gen. w 1 dniu każdego miesiąca (§ 16). Archiwista gen. składa Ministerstwu na początku roku raport o podwładnym mu personelu z zaznaczeniem którzy z urzędników lub funkcjonarjuszy odznaczyli się gorliwością, sumiennością i zaletami w pracy. Dołącza także wykaz urzędników, którzy byli nieobecni, niezależnie od

¹⁾ W istocie urzędowanie trwa 5 godzin ponieważ od 12—14 jest przerwa obiadowa.

²⁾ §§ 12—15 dotyczą kar za przekroczenia służbowe.

przyczyny (§ 17). Archiwista gen. jak również pozostały personel nie mogą kolekcjonować dla siebie archiwaljów, ani nabywać ich dla kogokolwiek (§ 18)¹⁾.

*b) Obowiązki konserwatorów państwowych archiwów
prowincjonalnych.*

Obowiązki konserwatorów polegają przedewszystkiem na: 1) porządkowaniu i inwentaryzacji dokumentów powierzonych ich pieczy, 2) czuwaniu, aby żaden z nich nie zginął, 3) dostarczaniu władzom i osobom prywatnych informacji z akt (§ 1). Konserwatorowie w porządkowaniu zbiorów mają wziąć za zasadę: 1) zebranie dokumentów według zasobów (fonds) archiwalnych, to znaczy tworzyć zbiór szczególny wszystkich dokumentów, które pochodzą po jednej instytucji, organie władzy lub jednej gminie, nie mieszając akt jednej władzy lub organu z aktami innej władzy 2) zgrupowanie dokumentów każdego zasobu archiwalnego według materji z uwzględnieniem ich charakteru. Układ może być bądź chronologiczny, bądź topograficzny, lub też alfabetyczny (§ 2). Niezwłocznie po sporządzeniu inwentarza konserwatorowie przesyłają jego kopję do archiwum głównego królestwa, aby pozostała w tej instytucji (§ 3). Minister po wysłuchaniu opinji gubernatora prowincji określa dni oraz godziny w jakich archiwa państwowe winny być otwarte (§ 5). Urzędnicy archiwów państwowych, w wypadkach koniecznych, otrzymują urlop od gubernatora prowincji na przeciąg czasu nie dłuższy jak 8 dni, dłuższego urlopu udziela minister (§ 4). Konserwatorowie są podporządkowani archiwisście generalnemu królestwa, z którym korespondują regularnie (§ 10). Co rok w styczniu przesyłają mu raport o pracach wykonanych w archiwum, o stanie depot, dołączając wykaz nabytków względnie ubytków. Kopję raportu przesyłają gubernatorowi, który komunikuje go stałej delegacji rady prowincjonalnej.²⁾

¹⁾ Pomiąłem przepisy ogólne, nie dotyczące specjalnie służby archiwalnej.

²⁾ Pomiąłem przepisy identyczne z przepisami dla urzędników archiwum głównego król.

c) *Korzystanie z archiwów.*

Państwowe archiwa belg. są par excellence archiwami historycznymi, zawierają jednak także akta o charakterze aktualnym i prawnoprywatnym, przeważnie w postaci archiwów deponowanych przez notariuszy. W związku z tem regulamin archiwalny określa sposoby korzystania z archiwów. Do akt historycznych ma dostęp każda osoba, bez żadnych opłat, wymaga się od niej podania nazwiska, adresu i przedmiotu studiów, względnie poszukiwań. Dane te wypisuje korzystający na drukowanym blankiecie. Dla korzystania z akt o charakterze prywatnym niezbędne jest wykazanie się odnośnym tytułem. Na korzystanie z archiwaljów przeznaczona jest oddzielna sala otwarta w Archives Gen. od godz. 9 do 18, stale w niej dyżuruje urzędnik, dobrze znający archiwum, oraz woźny. Dyżury podzielone są pomiędzy urzędników. Jeden sprawuje swe funkcje od 9—13^{1/2}, drugi od 13^{1/2} do 18. Dyżurni wpisują do księgi nazwiska osób korzystających z archiwum, oraz dokumenty jakie tym ostatnim zostały udzielone, korzystający zaś kładzie tam swój podpis. Żądane akta nie mogą być udostępnione w pracowni publicznej, o ile nie posiadają stempla archiwum, oraz nie są pofoljowane. Nikt nie może żądać wydania więcej niż jednej księgi, teczki lub pliku, dyrektor ma jednak prawo udzielić zgody na odstępstwo od tej reguły.

Korzystający z archiwaljów powinni dbać, aby swem postępowaniem lub niedbalstwem nie narazić dokumentów na jakiegokolwiek szkody, otrzymując teczkę lub plik muszą utrzymać każdy poszczególny akt w dotychczasowym porządku. Opuszczając pracownię publiczną trzeba zawiadomić dyżurnego urzędnika, czy pragnie się zarezerwowania materiałów na następne wizyty, w przeciwnym razie akta odsyła się na miejsce do magazynu. Przy odsyłaniu akt do magazynu urzędnik sprawdza czy są one w należyтым porządku. O ile osoba korzystająca z archiwum kopiuje jakiegokolwiek dokumenty, winna przedstawić spis wraz z kopjami dyżurnemu, który na marginesie lub stronie odwrotnej każdej kopji czyni uwagę, że sporządzona została dnia takiego przez taką osobę. Nie wolno jest kopjować przez kalkę bez wyraźnego zezwo-

lenia archiwisty gen. wzgl. konserwatora, również bez ich zgody nie pozwala się na korzystanie z inwentarzy rękopiśmiennych. Arch. gen. może odmówić prawa korzystania z archiwum, nie zwracając się do Ministra, osobom nieprzestrzegającym regulaminu. Osoby obce nie są dopuszczane do magazynów, chyba za zezwoleniem arch. gen., a w takim wypadku towarzyszy im szef sekcji (obecnie konserwator). Codziennie przed 10 godz. szefowie sekcji (obecnie konserwatorzy) kładą na miejsce zwrócone z pracowni archiwalja, oraz komunikują archiwistę gen. t. zw. biuletyny.

Co się tyczy korzystania, powiedziałbym, zewnętrznego z archiwaljów, to rzadkie materiały jak dyplomy, kopjarjusze, kodeksy dokumentów oryginalnych i inne cenne ze względu na wartość, nie mogą być wydawane nazewnątrz archiwum. Jeżeli chodzi o inne materiały, mogą być wydawane za specjalną zgodą Ministra i to dla ważnych motywów, zwłaszcza w interesie publicznym i zawsze na czas określony.

Przed wydaniem jakiegokolwiek dokumentu, konserwator który ma pieczęć nad sekcją do jakiej należy dokument wydany, sprawdza czy posiada on pieczęć archiwum. Za stratę lub uszkodzenie dokumentu, osoba wypożyczająca go jest odpowiedzialna.

O sposobie i warunkach wydawania kopij traktuje jeden rozdział ujęty zaledwie w siedem paragrafów. Prośba o wydanie odpisu dokumentu znajdującego się w arch. musi być na piśmie, adresowana do archiwisty gen. (§ 49). To samo dotyczy dokonania poszukiwań i informacji (§ 50). Odpisy wydaje się tylko osobom, które są zainteresowane bądź bezpośrednio, bądź posiadają do tego prawo jako sukcesorowie (dotyczy to zwłaszcza archiwów notarialnych, deponowanych w Arch. Gł.) (§ 51). Za kartę odpisu, składającą się z dwóch stron, o stronicy z 20 wierszy, wiersza z 12 do 15 sylab, płaci się prócz opłaty stemplowej 1 fr. 50, jeżeli dokument jęts po r. 1700, za kopje z dokumentów z przed r. 1701 opłata jest podwójna (§ 52)¹⁾. Opłaty pobrane wpłaca się w końcu roku do kasy skarbowej (§ 53). Wolne są od opłaty stemplowej od-

¹⁾ Rozporządzeniem ministerjalnem z dnia 30.XII. 1926 opłaty te podniesiono do fr. 3,50 i 6.

pisy, w interesie publicznym, żądane przez departamenty ministerjalne (§ 54). Odpisy opłacone lub wolne od opłaty podpisane są przez arch. gen. lub przez konserwatora i opatrzone pieczęcią archiwum, co świadczy o ich wiarogodności (§ 55—§ 34).

d) Specjalne opłaty archiwalne.

Archiwa państwowe pobierają 1° za odlewy pieczęci, według ich średnicy, poczynając od 30 milim., w zależności od materiału i zewnętrznego wykonania: gips biały, gips stearynowany, barwiony, stearyna, siarka, galwanoplastyczne, od 2 fr. do 5 fr., za 30 milim. opłata wzrasta o 0,5 fr., z wyjątkiem galwanoplastycznych, których cena wzrasta o 5 fr. i dochodzi do 25 fr. przy największym wymiarze.

2° za odbitki fotograficzne, podobnie w zależności od wymiaru i materiału, odbitka wprost na papier 9 × 12 cm. kosztuje 2 fr., 18 × 24—3 fr., na kliszę z jedną próbną 9 × 12—3,50, 18 × 24—10 fr. ¹⁾

Pieniądze pobrane wpłacają archiwa w końcu roku do Skarbu państwa.

5. Pracownia.

Pracownia (atelier) zawdzięcza swe powstanie dyr. Cuvelier. Zwiedził on w r. 1913 archiwa niemieckie, austriackie i szwajcarskie, zwracając szczególną uwagę na stronę techniczną, między innymi na restaurowanie archiwaliów. Niedługo po powrocie uzyskuje on nominację do Archives Gen. dla dr. chemji Claessens, który w ciągu 3-letniego swego pobytu w Archiwum wyszkolił personel, stworzył pracownię, a wyniki swych badań o restaurowaniu dokumentów pomieścił w broszurze p. t. „Sur la restauration d'anciens documents”, — łaskawie udzielonej mi w rękopisie do wykorzystania przez p. Cuvelier.

W pracowni dokonywuje się praca: 1° nad restaurowaniem dokumentów, zniszczonych przez wilgoć, lub pasorzyty, 2° nad wywołaniem i utwaleniem pisma, 3° — nad fotografowaniem dokumentów, 4° nad odlewami pieczęci, ponadto pracownia wykonywuje drobne roboty drukarskie (pedałówką).

¹⁾ Rozp. jak wyżej opłaty te podniesiono za odlewy: gipsowe do 5 fr., stearynowane — 8 fr., kolorowane — 10 fr., galwanopl. — 20 fr., dla pierwszych trzech rodzajów opłata wzrasta o 1 fr.; za odbitki fotograficzne: 4 fr., 6 fr.—10 fr. i 18 fr.

Restaurowanie dokumentów odbywa się głównie drogą nasycenia zaponem (lakier przeźroczysty ad hoc spreparowany).

W wypadku, gdy dokument zniszczony jest przez insekty, stosuje się podklejanie gazą jedwabną, dok-ty na których pismo wyblakło do stopnia nieczytelności, wzmacniane są, w wypadku gdy sam ich materiał jest osłabiony przez wilgoć, zaponem, poczem poddawane działaniu hydro-siarczku amonu (NH_4HS). Po wypłukaniu go w wodzie zanurza się dok. w roztworze taniny, kwasu solnego i wody. Mimo stosowania tych środków od lat 12 w Archives Generales, nie zaobserwowano w dokumentach żadnych zmian na gorsze. Zresztą środki te dzisiaj już mogą obchodzić 25 lecie swego istnienia w zachodniej praktyce archiwalnej.

Obecnie prace te dokonywują dwaj wyszkoleni funkcjonariusze. Oni także robią odlewy gipsowe i galwanoplastyczne pieczęci. Sposób wykonania takich odlewów jest nadzwyczaj prosty: 1) oczyszcza się dokładnie woskową pieczęć wodą, papierową zaś suchym, miękim pendzelkiem, 2) otacza się pieczęć krążkiem dobrze wyrobionej plasteliny, wciskając ją dobrze w brzegi pieczęci, 3) poczem nakłada się krążek z paska blachy ołowianej, o średnicy nieco większej niż samej pieczęci, 4) do krążka nalewa się rozcieńczonego gipsu i po jego wyschnięciu mamy gotowy negatyw; aby otrzymać pozytyw, po nasyceniu negatywu szelakiem (w stosunku 20°/o do alkoholu) otacza się go paskiem blachy ołowianej, którego wysokość jest 2 razy większa od samego negatywu, nalewa się roztworu gipsu i w ten sposób otrzymuje się pozytyw.¹⁾

Każdy może za niewielką opłatą otrzymać odlew pieczęci. Archiwum podejmuje się również wykonywania odlewów galwanoplastycznych, do czego posiada odpowiednie urządzenia.

6. Sprawozdania.

Stosownie do dekretu organicznego Archiwista Gen. obowiązany jest do składania sprawozdania z całorocznej działalności archiwów państwowych. Raporty archiwalne nabierają

¹⁾ Szczegóły z zakresu prac konserwatorskich i techniki archiwal. odkładam do dalszej rozprawy, w której podam odnośną literaturę.

szczególnej wartości kiedy są ogłaszane drukiem: społeczeństwo wtedy wie co może znaleźć w archiwach i czym są one. Dążność do uświadomienia społeczeństwa o roli jaką spełniają archiwa i co one zawierają, silnie jest podkreślona już w dekreście króla Leopolda z r. 1834 (17.VII), nakazującego publikację inwentarzy archiwalnych. Przejawia się ona również w całej działalności archiwisty Gacharda, który początkowo od czasu do czasu publikuje swoje raporty, dając zestawienia zasobów, zaś od r. 1878—1884 rok rocznie ogłasza je w *Monitorze Belgijskim*. Po nim czyni to samo Piot przez dwa lata, od tego czasu już dzięki inicjatywie prywatnej zapoznawano się z zasobami archiwalnymi. Duże zasługi w tej dziedzinie położyło czasopismo archiwistów belg. *Revue des Bibliothèques et Archives de Belgique* (od r. 1903). W roku 1914 archiw. gen. p. Cuvelier przystępuje do publikacji sprawozdań rocznych, wzorując się przede wszystkim na sprawozdaniach holenderskich. Na czoło tego, ujednostajnionego dla wszystkich archiwów państwowych, typu sprawozdań wysuwa tablice przeglądowe zasobów archiwal. mające swój pierwowzór w tablicach litografowanych, ujętych nawet w formę artystyczną przez arch. gen. Gailarda. Tablice te w liczbie 9 (tyleż jest archiw. państwowych) były eksponowane na wystawie międzynarodowej w Liège w 1903 r., gdzie wzbudziły ogólny podziw zwiedzających pawilon archiwalny, do dziś są one ozdobą i drogowskazem każdego archiwum.

Sprawozdania podają wiadomości o 1) stanie lokalu, 2) stanie materialnym zasobów, które z nich wymagają nowych opraw, naprawy etc., 3) o nabytkach aktowych, czy to drogą kupna, czy daru, względnie drogą rozporządzenia rządu z wyszczególnieniem oddzielnie w danej grupie, 4) o ubytkach przez oddanie do innego archiwum, ze względu na przynależność do właściwego zasobu, 5) o ruchu personalnym, 6) o pracach personelu z zaznaczeniem nawet co wykonał w okresie sprawozdawczym niższy personel, 7) korzystaniu z archiwaljów: a) na miejscu do poszukiwań historycznych, z podaniem osoby, oraz tematu; w sprawach genealogicznych, publicznych lub prywatnych, w innych archiwach, drogą korespondencji, 8) odpisy — podana ilość kart, oraz kwota, jaką

archiwa otrzymały, 9) fotografie, 10) inspekcje archiwów komunalnych, 11) wykaz publikacyj na podstawie matarjałów archiwal., 12) biblioteka — wyszczególnienie wszystkich nabytków, czy to z daru od rządu lub kupna, 13) kolekcja sfragistyczna, 14) wystawa.

7. Inwentarze drukowane.

Podstawą prawną do publikacji inwentarzy archiwalnych jest dekret król. z dnia 17/VII-1834. Wychodzi on z założenia, że bogactwa matarjałów zawartych w archiwach mogą być wyzyskane nie tylko do celów naukowych, historycznych, lecz także w interesach prywatnych obywateli, aby zatem ułatwić badania historii ojczystej i zapoznać bliżej z aktami wszystkich interesujących się nimi, zarządza się publikację inwentarzy archiwalnych na koszt Skarbu w miarę ich sporządzania. Każdy drukowany inwentarz winien być przesyłany Izbowi ustawodawczym, centralnym władzom administracyjnym, sądom II i III instancji, a także naczelnej władzy prowincjonalnej. Dzięki temu liczba wydanych inwentarzy dosięga liczby 40, niektóre z nich mają po kilka tomów. Na szczególniejszą uwagę zasługuje inwentarz inwentarzy drugiej sekcji, opracowany przez p. Cuvelier i wydany w r. 1904¹⁾. Inwentarz ten objął zarówno inwentarze aktualne t. j. zidentyfikowane, jak i martwe, o wartości historycznej znajdujące się bądź w Belgji, bądź zagranicą: we Francji, Anglji i W. X. Luksemburskiem.

Inwentarz poprzedził autor wyczerpującym wstępem o roli podobnego inwentarza w archiwistyce, ilustrując przykładami i literaturą innych krajów: Francji, Anglji, Włoch, Niemiec i Holandji. Poświęca go p. Cuvelier temu, który położył największe zasługi w dziedzinie archiwów belg. Archiwście Gen. Gachard.

Autor zgrupował inwentarz według władz, których zasoby konserwuje II sekcja; na czele każdego rozdziału jest krótka historia władzy, poczem w porządku chronologicznym

¹⁾ Inventaire des inventaires de la deuxième section. Bruxelles, pp. XXXIX + 342.

idzie opisanie wewnętrzne każdego inwentarza z podaniem formatu, ilości kart; każda pozycja ma swój numer porządkowy.

W dodatku jest zestawienie wszystkich inwentarzy w porządku Nr. Nr. inwentarza, z opisem zewnętrznym.

Z kolei na uwagę zasługuje inwentarz ogólny archiwów kościelnych Brabantu, sporządzony przez Alfreda d'Hoop¹⁾; do tychczas wyszły trzy tomy. Autor podzielił materiał na grupy organizacyjne 1° kolegiaty, 2° probostwa, kapelanje, beneficje, instytucje dobroczynne (przytułki), 3° opactwa; opis zasobu archiw. każdej większej jednostki, więc kolegiaty, opactwa, poprzedza krótka historia, przyczem autor objął swoim inwentarzem nie tylko materiał zachowany w archiwach państwowych, lecz także w kościelnych, a nawet w bibliotekach, wszystko ugrupował metodycznie, według materji więc: a) generalja: dyplomatarjusz, kopjarjusze, przywileje, personel i b) majątki i fundusze.

Zasługują również na naszą uwagę inwentarze dyplomatów i kartularzy Brabantu i Luksemburga²⁾, opracowane przez Alfonsa Verkoorena są to rejestry zarówno zachowanych dyplomów, jak i zawartych w kopjarjuszach. Na regist składa się: a) Nr. porządkowy, b) miejscowość i data rozwiązana, c) „datum” z pełną datą, samo streszczenie dokumentu, d) opisanie dokumentu i pieczęci, e) podanie kopjarjuszy i f) literatury.

8. Lokale.

Archiwa państwowe z wyjątkiem Antwerpji mieszczą się w lokalach przystosowanych do ulokowania swoich zbiorów.

Archives Generales du Royaume zajmują od r. 1891 dawny pałac księcia Karola Lotaryńskiego, w głębi rue du Musée, w bezpośredniem sąsiedztwie galerji malarstwa współczesnego oraz biblioteki królewskiej. Urządzenie wewnętrzne magazynów przedstawia się następująco: półki całkowicie wykonane są z żelaza, o podwójnej kondygnacji, podzielonej galerją, o podło-

1) Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant. Bruxelles, 1905—1922, pp. 294, VI+446, 505.

2) Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant etc. Inv. des chartes et cart. du Luxembourg.

dze z tak zwanych szybrów, światło naogół skąpe, tak że do niektórych części magazynów doprowadzono światło elektryczne. Akty ustawione są na półkach prostopadle, w teczkach płóciennych. System ten nadzwyczajnie ułatwia dostęp do akt i zdaniem mojem jest lepszy od stosowanego u nas poziomego układania akt. Dyplomy złożone w kopertach, również w pozycji stojącej. Archiwiści mają swoje pokoje położone wzdłuż korytarza i przeważnie zajmują je pojedynczo.

W całym archiwum, a więc i w magazynach jest centralne ogrzewanie.

Z prowincjonalnych archiwów obejrzałem archiwum w Liège i w Antwerpii.

Pierwsze mieści się w części dawnego pałacu biskupiego, urządzenie półek również żelazne, jednak nie dopasowane do przeważającego wymiaru ksiąg lub teczek, stojaki są za wysokie (około 4 metrów), dla ułatwienia dostępu do wyższych półek używana jest platforma drewniana oparta na dwóch przeciwległych półkach. Pracownia dla publiczności i pokoje urzędników są położone w amfiladzie, co nie pomaga w pracy.

Wzorowem natomiast, pod względem urządzenia, jest archiwum w Antwerpii, pierwsza w Belgji budowla przeznaczona na konserwację archiwaljów. Budowla tego archiwum rozpoczęta została w roku 1905, ukończona zaś w 1906, kosztowała 121.558 fr. Archiwum składa się z wysokiego parteru, dwóch pięter i strychu, ma plac rezerwowy na dobudowanie jednego skrzydła. Na parterze mieści się pracownia publiczna, obliczona na 9 badaczy, obok niej znajduje się pokój zastępcy konserwatora, za nim gabinet konserwatora. Na parterze mieści się również pokój przeznaczony na sortownię gdzie znajduje się szafa o niskich przegrodach do układania segregowanych dokumentów. Magazyny mieszczą się na dwu piętrach i strychu. Przy urządzeniu zwrócono szczególną uwagę na bezpieczeństwo od ognia, zabezpieczenie od wilgoci i kurzu. W tym celu wybudowano cały gmach z żelazo-betonu, posadzki dano z ceramiki; gmach ma ogrzewanie centralne. Na każdym piętrze znajdują się trzy magazyny oddzielone drzwiami ogniotrwałymi specjalnej konstrukcji. Powierzchnia magazynu wynosi około 10 m. długości i 6,50 szerokości, wyso-

kość zaś 2,50. Półki są ustawione prostopadle do ścian okiennych, głębokość przegrody wynosi 30 cm. lub 50 cm., szerokość 74 cm. do 80 cm. Wysokość przegrody można dowolnie regulować za pomocą ruchomych podstaw, w tym celu boki każdej przegrody są rowkowane. Każdy magazyn ma 314 m. bieżących półek na akta, oraz 40 na książki biblioteczne. Strych mieści półki o wymiarze metrów bieżących 550 co w sumie stanowi $(6 \times 354 + 550)$ 2674 m. bieżące. Plac rezerwowy jest obliczony na wybudowanie magazynów o 3000 m. bieżących półek.

9. Związek archiwistów.

Archiwiści tworzą razem z bibliotekarzami i kustoszami muzeów wspólne stowarzyszenie (L'Association des Conservateurs d'Archives, de Bibliothèques et de Musées) mające dla każdej grupy oddzielną sekcję. Towarzystwo założone zostało dnia 20 stycznia 1907 r. w obecnej chwili liczy 124 członków. Składki razem z prenumeratą pisma wynoszą 10 fr. rocznie. Organem Towarzystwa jest biuletyn miesięczny *Archives et Bibliothèques de Belgique*, wznowiony po wojnie w r. 1923; przed wojną był nim *Revue des Archives et Bibliothèques*. Roczniki jego zawierają b. cenne zestawienia zasobów archiwów prowincjonalnych, artykuły fachowe, recenzje. Obecny biuletyn podaje sprawozdania z posiedzeń Tow., artykuły fachowe, inwentarze małych archiwów, kronikę. Z artykułów jakie się ukazały w ostatnich dwóch tomach ciekawy jest art. p. Cuv. „O potrzebach obecnych w dziedzinie konserwacji archiwów”, wygłoszony na V-ym kongresie Historyków (Les nécessités présentes dans le domaine de la conservation des archives) 1) A. B. B. t. I str. 49—55, pani Nikodème o technice sfragistycznej A. B. B. t. II str. 14—15, p. Germain Uwagi o konserwacji pieczęci A. B. B. t. II str. 6—11, Regulaminy archiwalne Minister. S. Z. i jego placówek A. B. B. t. II str. 119—178.

10. Literatura.

1. Leo Verriest. *Annuaire des Archives de Belgique*. Bruxelles 1913 str. 167 + CXXII + 5 nlb (Association des

Archivistes et Bibliothécaires Belges). Jest to podstawowy informator o archiwach belgijskich zarówno państwowych, jak komunalnych i kościelnych. W I części podaje autor w porządku alfabetycznym miejscowości adres danego archiwum, nazwisko kustosza, względnie dyrektora, wymienia podstawowe zasoby, oraz inwentarze drukowane, bądź rękopiśmienne. Część druga zawiera wiadomości bio-bibliograficzne o archiwistach, którzy sami udzielili ich autorowi (56).

2. Ch. V. Langlois et H. Stein. *Les archives de l'histoire de France*. Paris, 1893, str. 655—694.

Mimo, że głównym celem tego monumentalnego dzieła jest uwidocznienie wszelkich archiwaljów dotyczących przede wszystkim Francji, jednak jeżeli chodzi o Belgię to trudno je było wyodrębnić, mamy więc tutaj informacje niemal o wszystkich zasobach archiwalnych państwowych, ze szczególnem uwzględnieniem Archives Générales du Royaume, prowincjonalnych, municypalnych, kościelnych, a nawet prywatnych, z wyczerpującą bibliografią.

3. *Les Archives de l'Etat en Belgique*. Annuaire publié sous la direction de Joseph Cuvelier, archiviste général du Royaume. 1914, str. VII+536.

Szczególniej cenne ze względu na podane tablice przeglądowe zasobów archiwalnych wszystkich archiwów państwowych.

4. *Les Archives de l'Etat en Belgique pendant la guerre (1914—1918)*. Annuaire publié sous la direction de Joseph Cuvelier arch. gen. du Royaume. 1914—1918, str. VII+459.

Uzupełnia poprzedni rocznik, pozatem jest chlubnym dowodem poświęcenia i gorliwości personelu archiwalnego, który mimo ciężkich warunków okupacji, nie tylko chronił powierzone mu skarby narodowe, lecz z zaparciem siebie kontynuował prace inwentaryzacyjne.

5. D. J. Samokwasow. *Centralizacja gosudarstwennych archiwow Zapadnoj Ewropy w swiazi z archiwnoj reformoj w Rossii*. Moskwa, 1899, str. 111—128.

Podaje regulaminy archiwalne, oraz krótką historję samych archiwów.

ARCHIWUM MIASTA BRUKSELI.

Archiwum miejskie składa się z dwu działów: archiwum historycznego do roku 1800 i administracyjnego do chwili obecnej. Archiwum historyczne bardzo ucierpiało w ciągu wieków, szczególnie wskutek bombardowania miasta w 1695 r. Spłonęła wtedy wielka ilość dokumentów i ksiąg miejskich. Najstarszy kodeks sięga końca XIV wieku. Niezachowały się również oryginalne przywileje miejskie. Archiwum posiada przywilej oryginalny najwcześniejszy z r. 1572 (De Cortenberg), natomiast dyplomów o charakterze prywatnym zachowało się około 5.000. Poza aktami ściśle miejskimi w Archiwum przechowują się zasoby archiwalne niektórych korporacji rzemieślniczych, religijnych, a nawet fragmenty kościelnych: Św. Guduli, Św. Elżbiety, Beguinage etc.

Archiwum historyczne jest publicznem i na korzystanie z niego nie trzeba specjalnych pozwoleń. Treściwe informacje o archiwum historycznem podał obecny archiwista profesor Des Marez w *Annuaire des Archives de Belgique* (l. c. s. 71 do 81).

Co się tyczy Archiwum administracyjnego to powstanie tego działu w Archiwum miejskiem datuje się od roku 1842. W roku tym z polecenia burmistrza zniesiono odrębne archiwa w wydziałach za rządu miejskiego, a akta zakończone przekazuje się odtąd do istniejącego już archiwum, które staje się centralnem archiwum miejskiem. Liczba przekazywanych przez Wydziały akt sięga kilkunastu tysięcy fascykułów rocznie.

Archiwum porządkuje otrzymane akta według systemu przedstawionego na międzynarodowym Kongresie Archiwistów i Bibliotekarzy w Brukseli w roku 1910 przez Prof. Des Marez'a w referacie p. t. *De la Conservation, du classement et de l'inventaire des Archives Administratives d'une grande ville* (Bruxelles) (Actes. 1912, s. 354—369, dyskusja s. 647—659), również oddzielnie *L'organisation du service des Archives de la ville de Bruxelles*. 1910 s. 12—26.

System ten polega na zastąpieniu inwentarza według Nr. bieżącego akt przez tak zwany inwentarz kartkowy, to co my nazywamy katalogiem kartkowym. Procedura inwentaryzacji jest następująca:

na kartce o wymiarze $0,14 \times 0,09$ podzielonej na 4 części wpisuje się w lewej górnej części nazwę zasobu archiwalnego z podaniem numeru porządkowego, jaki fascykuł otrzymał już w Archiwum, następnie obok wypisuje się wyraz zasadniczy, np. o ile miasto zawarło jakiś układ z panem „X”, wpisuje się nazwisko pana „X”, pod wyrazem podaje się okres czasu; w trzeciej z kolei rubryce podaje się treść fascykułu, czwarta rubryka służy do zapisywania uwag sporządzającego kartki, np. jeżeli miejscowość, której dotyczy sprawa, zmieniła swą nazwę, wtedy zaznacza się tę zmianę. Tak wygląda kartka zasadnicza. Po napisaniu jej wypisuje się kartki pomocnicze, które zawierają szczegóły podane w rubryce 1 i 2 kartki zasadniczej, pozatem okres czasu jakiego dotyczą akta. Po napisaniu kartek, akta idą do magazynu na właściwe miejsca, kartki zaś układa się w porządku alfabetycznym.

Niewątpliwie system ten ma duże zalety, jeżeli chodzi o szybkie i wyczerpujące wyszukanie akt, nie jest on również w kolizji z ogólnie przyjętą zasadą uszanowania porządku kancelaryjnego, jednak mojem zdaniem nie ułatwia poznania historii danego urzędu w określonym czasie. Pozatem przy tym systemie niema możliwości stwierdzenia w razie zguby jaki akt zaginął. Zastępca prof. Des Mareza p. prof. Pergameni podkreślał korzyści stosowanego systemu, na wysuwane zaś przezemnie obiekcje odparł, że tego rodzaju wypadki nie mogą się zdarzyć.

Akta są przechowywane bądź na półkach w pozycji stojącej, bądź w żelaznych szafach o przegródkach odpowiadających naszym — w półkach archiwalnych z tą różnicą, że każda przegródka jest zamykana opuszczającymi się drzwiczkami. Szafa taka wygląda nadzwyczaj estetycznie, chroni od kurzu, jednak na podobny mebel może się zdobyć jedynie bardzo zamożna instytucja.

Dostęp do akt administracyjnych jest ograniczony: osoby obce na korzystanie z akt muszą uzyskać pozwolenie prezydenta lub kolegjum (magistratu).

Służba archiwalna, poza właściwymi archiwami, obejmuje również bibliotekę municypalną, muzeum, oraz tak zwane archiwum polityczno-ekonomiczno-socjalne, do którego składu

należą przeważnie dzienniki i czasopisma belgijskie, afisze, filmy kinematograficzne.

O nabytkach archiwum miejskiego informuje wydawany corocznie „Rapport sur le service des archives communales”.

ARCHIWUM WIELKIEJ WOJNY.

W celu zebrania i inwentaryzacji materiałów dotyczących Wielkiej Wojny i okupacji Król dekretem z dnia 15/XI—1919 r. utworzył specjalną komisję (Commission chargée de recueillir et d'inventorier les documents relatifs à la guerre et à l'occupation), która ostatecznie przybiera nazwę Komisji Archiwum Wojny (Commission des Archives de la Guerre). Do komitetu naczelnego powołano znakomitych historyków między innymi prof. H. Pirenne'a, Des Marez'a, O. Berliere'a, archiwistów, oraz wyższych urzędników, którzy zaznaczyli się ochroną archiwaliów bądź odegrali wybitną rolę w czasie wojny. Komisję pod względem formalnym poddano Ministrowi Nauki i Sztuki.

Działalność Komisji rozpoczęła się z dniem 14 lutego 1920 r. Ustalono, że centrum działalności komisji będzie stolica państwa, z Komitetem Centralnym na czele, w stolicach zaś prowincyj powstaną komitety prowincjonalne w liczbie dziewięciu.

Przewodnictwo Komitetu Centralnego objął prof. H. Pirenne, sekretarzem został konserwator p. Nelis, przewodnictwo honorowe komitetów prowincjonalnych objęli gubernatorowie prowincyj. W ciągu roku 1920 Komitet Centralny opracował program działania komisji jak i środki skutecznego jego wykonania. Komitet wyszedł z założenia, że nie będzie celem komisji pisanie historii wojny, lecz jedynie zebranie materiałów oraz ich zinwentaryzowanie, aby później było możliwe krytyczne opracowanie historii. Jako okres wojny przyjęto czas od sierpnia 1914 r. do podpisania Traktatu Wersalskiego. Co do miejsca powstania materiałów dotyczących Belgii w okresie wojny wzięto w rachubę zarówno powstałe na samem terytorjum belgijskim, jak i za jego granicami. Z zadań komisji całkowicie wyłączone materiały operacyjne wojskowe,

jak również wszelkie pamiątki militarne, wchodzą one bowiem w zakres działania Muzeum Wojny, oraz jego oddziału Archiwum Wojskowego.

Co do rodzaju samych materiałów, jakie postanowiła zebrać komisja, dzielią się one na 4 grupy:

1) dokumenty pisane, 2) — drukowane, 3) — ikonograficzne, 4) — fotograficzne, a zatem:

1. Archiwa.

a) Archiwa administracyjne pochodzenia niemieckiego,

b) „ „ „ belgijskiego

z Hawru, instytucyj działających w Belgji i zagranicą, oraz samorządów.

c) Archiwa i dokumenty pochodzenia prywatnego

d) „ pochodzenia obcego.

2. Druki

a) książki

b) dzienniki, czasopisma, broszury, plakaty, pamflety, afisze, ulotki, jakie ukazały się zarówno w Belgji, jak w kraju nieprzyjacielskim, sprzymierzonych, neutralnych etc.

3. Materiały ikonograficzne

Karty pocztowe, karykatury, rysunki etc.

4. Materiały fotograficzne

Klisze, odbitki, filmy etc.

Pierwszym krokiem Komisji w realizacji jej zadań było przeprowadzenie ankiety, której podjęli się przedewszystkiem sami członkowie, z kolei komitety prowincjonalne skierowały ją do władz, ciał naukowych, towarzystw wszelkiego rodzaju, proboszczów, nauczycieli etc.

Następnie przystąpiono do gromadzenia samych materiałów drogą przekazywania (darów) ze strony ministerstw, urzędów komunalnych w myśl okólnika Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 20.IV.20 r., władz administracyjnych, różnych instytucyj, oraz osób prywatnych.

Kierownictwo samego archiwum powierzono z tytułem konserwatora p. Vannérus'owi, b. konserwatorowi archiwum państwowego w Antwerpji, któremu do pomocy dano trzy osoby, w tem jedną bibliotekarkę.

Pierwotnie archiwum korzystało z gościny w pałacu Akademji, później otrzymało lokal przy ul. Terre-Neuve 105, w końcu 1923 r. pałacyk po zmarłym ministrze Jules van den Peereboom, położony na placu de la Vaillance w Anderlecht, przedmieściu Brukseli. Nowy ten lokal Archiwum Wojny jest wymarzonem miejscem na spokojną i twórczą pracę, jednak archiwista odczuwa dziwny kontrast, między wspaniałą architekturą XVI w., tak zewnątrz jak wewnątrz, a drewnianymi półkami napełnionymi dowodami gwałtu i przemocy, lecz mieszkańcy pałacu wzięli dewizę dawnych właścicieli: „Festina tempus et memento finis” i pracują owocnie z myślą o Ojczyźnie.

Korzystanie z Archiwów określa Regulamin porządku wewnętrznego (Règlement d'ordre intérieur des Archives de la Guerre).

§ 1. Pracownia jest otwarta w dniu powszednie od 9 do 12 i od 14 do 16.

§ 2. Archiwum Wojny w zasadzie jest tajne, można jednak korzystać z niego za zezwoleniem Komisji.

Konserwator może udostępnić na miejscu bez odwoływania się do Komisji wszelkie dokumenty, żądane przez departamenty ministerjalne, władze sądowe, czy też osobę lub instytucję, która deponowała dokumenty w archiwum. Żądanie musi być na piśmie, a dokumenty wyszczególnione. (Pomijam szereg paragrafów, które są powtórzeniem podobnych w regulaminach dla archiwów państwowych).

§ 6. Notatki można robić tylko ołówkiem.

§ 9. Od personelu nie można żądać długich kwerend, rola jego ogranicza się do ułatwiania badaczom przez nadawanie kierunku w poszukiwaniach.

§ 11. Konserwator ma prawo, bez uciekania się do Komisji, zabronić wstępu do pracowni publicznej osobom nieprzestrzegającym niniejszego regulaminu.

§ 13. Wydawanie dokumentów na zewnątrz w zasadzie jest zabronione, bez piśmiennego zezwolenia Komisji.

§ 14. Jednak jeżeli którakolwiek z wyżej (§ 2) wymienionych władz zażąda dokumentów za pośrednictwem osoby delegowanej i odpowiedzialnej, konserwator może je wydać na własną odpowiedzialność wbrew zasadzie.

Termin wypożyczenia nie może być dłuższy niż 1 miesiąc.

§ 17. Kopje dokumentów można wydawać jedynie osobom lub władzom bezpośrednio zainteresowanym.

§ 20. Wolne są od opłat zarówno stemplowych jak archiwalnych odpisy w interesie publicznym, żądane przez departamenty ministerjalne, o tyle, o ile zwykły personel Komisji będzie w stanie je wykonać.

§ 22. Biblioteka Archiwum Wojny nie jest publiczną. Jednak osoby, pracujące w Archiwum, mogą z niej korzystać za zezwoleniem konserwatora.

§ 23. Żadne dzieło z biblioteki nie może być wypożyczone na zewnątrz. Jednak w wyjątkowych wypadkach np. jeżeli poszukiwanej książki niema w Bibliotece królewskiej, a badacz nie może absolutnie korzystać na miejscu w archiwum, konserwator ma prawo, na własną odpowiedzialność, wypożyczać ją na czas nie dłuższy niż 1 miesiąc.

Organem urzędowym Komisji jest Biuletyn (Bulletin de la Commission des Archives de la Guerre), dotychczas wyszły 3 zeszyty I tomu (Bruxelles 1921—1924 str. 16+256) oraz 1 zeszyt II tomu (Bruxelles 1924, str. 104), brak pieniędzy jest przyczyną nieukazania się następnych zeszytów. W zeszytach wspomnianych znajdują się akty urzędowe, dotyczące Komisji, jej sprawozdania za r. 1920, zestawienia nabytków w latach 1920—1923, spis inwentarzy sporządzonych do dnia 5/III-1924 r. (I. 252—6).

Inwentarz archiwum V sekcji Zivilverwaltung, wydany przez H. Nelis'a (I. 89—102), Inwent. Arch. Finanzabteilung (II. 9—40) Artykuły pułkownika Merzbacha, Les Travaux de la Section de l'Historique de l'Etat-Major de l'Armée (I. 207—218), Lemaitre H., Les collections des documents relatifs à la guerre en Italie (I. 219—224), Maltese E. Le Travail de la Section historique de l'Etat-Major Italien et la dernière Guerre (I. 201—206) oraz wydane poszczególne dokumenty władz okupacyjnych.

Poza wspomnianem Biuletynem o Archiwum Wojny informuje broszura wydana w związku z V Międzynarodowym Kon-

gresem historycznym 8/15. IV. 1923 r. p.t. La Commission des Archives de la Guerre Son Organisation— Ses collections — Bruxelles 1923, p. 23 oraz wzmianka w artykule Jar. Werstadt'a; *Strzediska dokumentu astudii z dejin valky svetove w cizine* (Zprawy Ceskeho Zemskeho Archivu sv. VI. Praha, 1924 str. 266—268).

Alexy Bachulski.

Biblioteka Główna UMK

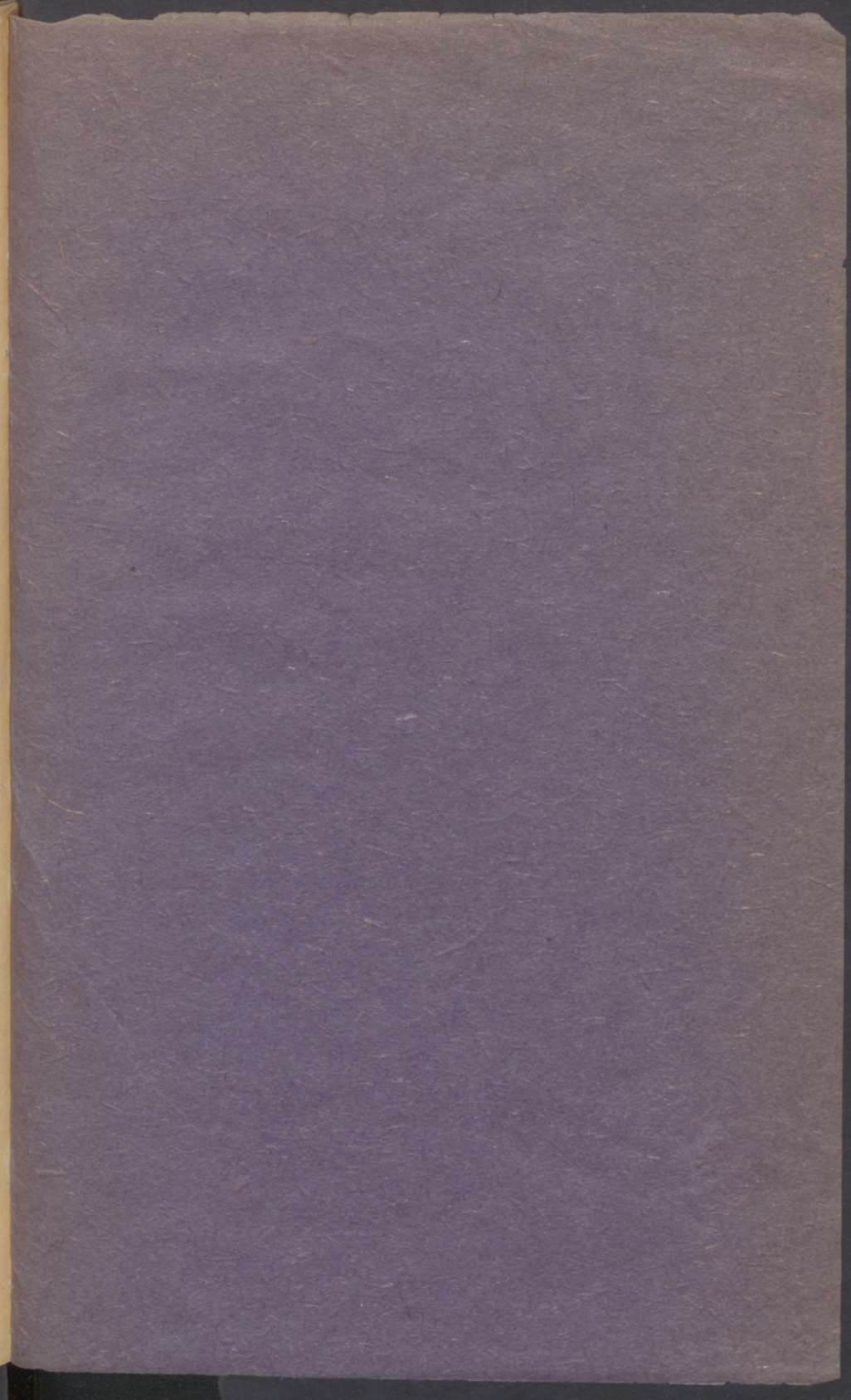
300052116483

K. 944/55

III - 28

Archivon

Biblioteka Główna UMK

300052116483